

Asak kirke i Skedsmo

Av Roar Hauglid

Gudleif Asakrs Kirkia a Gjoleið het den gamle kirken som lå på Asak i middelalderen. Ruinene av den er i dag gravet frem og vil bli konservert for fremtiden. Høyt og fritt lå den, rett opp for de nåværende husene på østre Asak. Med sine hvitkalkede murer har den ligget der rent som et landemerke for de gamle når de kom med sine skip opp etter Øyeren.

Når var denne kirken bygget, ja, det vet ingen. Folket var jo tidlig kristnet på Romerike hvor Hellig Olav «banket bøndene til bedring» i slaget ved Nitsund. Den første kirken ble vel imidlertid bygget der hvor hovedkirken nå ligger. Navnet «Skeidsmoar» tyder jo på at det her var et eldgammelt kultsted. Etter navnet på Asak-kirken å dømme er den kostet oppført av en rik og mektig bonde på Asak, sannsynligvis engang i 1200-årene, da det ofte var skikken at de mektigste bygget egne kirker på sine gårder, akkurat som de hadde bygget hov i eldre tid. Gudleif Asak hadde kanskje hørt om at stormennene i Frankerland og Sachsen ofte holdt slike egne kapeller på sine borger eller slott, og om det ikke var noen borg han satt på, om han bare bodde i en sotete årestue, så hadde han altså råd til å skjenke dette offer til herrens pris og sin sjels frelse, eller også ville han kanskje manifestere sin verdslige makt ved dette å ha sin egen høgendes-kirke som det het, på gården. Det betyr egentlig makelighets-kirke. Men viktigst var kanskje håpet om sjelens frelse. Gudleif Asakrs kirke ble innviet til overhodet over alle engler, sjeleveieren St. Mikael, han Sancte Sale Mikkjel.

Hvem er St. Mikael?

Det spurte engang en islandsk høvding misjonæren Tangbrand. Det var på Olav Trygvasons tid. «Han er en ånd, skapt av Gud, satt til høvding over alle engler, bestemt til at stride mot djevelen, og gitt makt over alle sjelene til å veie dem til ondt eller godt», svarte Tangbrand. Slik leser vi også i «Draumkvedet» som har levet på folkemunne i Telemark like fra middelalderen til vår tid.

*Dæ va Sancte Sale – Mikkjel
han bles i luren so lange.
Og no skal alle saline
fram fyre domen gange.*

*Men da skalv alle synde – saline
som ospelauv fyr vinde
og kvar den, kvar den sal der va
ho gret fyr syndine sine.*

Det var ikke noe rart at den islandske høvdingen sa til Tangbrand «Ham vilde jeg gjerne ha til venn».

Slik tenkte vel storbonden på Asak også, og så fikk han hentet stenhuggere, kanskje fra Oslo, og bygget kirken til St. Mikael's ære. Ofte var han nok oppe på haugen og så på disse stenhuggerne som reiste de metertykke murene. Så en dag sto kirken ferdig der, et eneste lite rom, uten eget kor. Fra syd gjennom de små middelaldergluggene sivet et beskjedent dagslys. Men oppe på alteret, hvis fundament er funnet ved utgravingen, lyste kjertene under erkeengelens gylne bilde. Med lansens dragens gap var han framstilt som symbolet på djevelens undertrykker.

Gudleif la gods til kirken

Til dens vedlikehold ble gitt gårdparter flere steder i bygden. Til prestegård ga han Asak. Så klang klokkene sprøtt og fint utover Asakgrenda, flere ganger på dagen, ved alle de kanoniske tider. En vakker dag klang de vel også for siste gang for kirkens stifter, mens han fikk den siste olje. Hva vet vi, kanskje ligger han begravet der oppe foran sydveggen, under takdryppet, lendermennes og andre gjeve menns plass. Ja, liv og død skiftet som vind og sol. Men kirkens murer sto.

I tidens løp ble mere gods lagt til. Alle ville vel gjerne ofre noe for sin sjels frelse. I biskop Eysteins jordebok fra 1300-årene får vi høre hva de enkelte gårder måtte yde til kirke og prest. En ga korn, en et spann smør osv. Halvard Dælper het en mektig bonde. Han ga gårdparter av Asak. I 1321 var han rådmann i en sak mot munkene på Hovedøya. Senere hadde andre store herrer sitt sete på Asak. I et brev herfra 1407 ser vi at Thorstein Ragnvaldson Stumpe bodde her. Han hørte til de anseeligste ætter på den tid i Norge. I 1415 kjøpte han bl.a. Berg i Skedsmo. I 1545 kunngjør en Laurens Andersson i brev at han hadde makeskiftet en del av gården Asak som hørte til Asak kirke og prestebol, med Værhaug, og i 1557 nevnes presten Herr Gudbrand på Asak som hadde fått en kraftig lusing av fergemannen ved Leirsund.

Etter reformasjonen har vel kirken etter hvert gått ut av bruk som så mange andre katolske kapeller. Slik gikk det jo også søsterkirken på Asak i Sørums, Ingridar Asaks kirka, som den het for å skille den ut fra den i Skedsmo. Da biskop Jens Nilssøn reiste gjennom Sørums i slutten av 1500-årene beskriver han den som «øde». Men Asak i Skedsmo nevnes dog ennå som annekskirke i Huitfeldts jordebok fra 1570-årene.

Gården Asak eides fortsatt av store menn. I 1591 fikk adelsmannen Erik Gertssøn, fogd over Solør, brev på kronens rettighet i Asak. Men han måtte forplikte seg til å stille 3 gerüst-hester til kongens og rikets tjeneste i krig. Gertssøns gravplate, en forgylt kobberplate, ble i 1820-årene funnet på Sørums kirkegård.

I 1630-årene byttet fogden på Romerike, Michael Christensøn, til seg den gamle kirkens gård Asak. Det var denne fogden som sammen med presten Jacob Gretz skjenket en kirkeklokke til hovedkirken 1625. Den ble senere omstøpt.

Selve kirken på Asak var da ødelagt. En uværsmatt i slutten av 1500-årene slo lynet ned i den gamle kirken, og den brant ned. Oberst Brockdorf som bodde på Mellom-Asak, fant det da tjenlig å bruke stenene fra kirken til et gravkapell som han bygget inntil Skedsmo kirke. Dette kapellet ble fjernet ved ombyggingen av kirken 1860, og stenen brukt i kirkemurene.

De deler av en gravplate i sten som nå ligger i kirkegårdsmuren, er dog neppe fra Asak-kirken, slik tradisjonen vet å fortelle. De er for sene til det.

Utgraving av kirkeruinen

Kirken på haugen der ved Asak har lenge ligget som en ruin, og jorden vokste over den. Så ble det besluttet å grave den ut. Etter tiltak fra Romerike historielag og Skedsmo museumsnemnd ble arbeidet satt i gang i samarbeid med Riksantikvaren hvis konsulent Cato Enger har ledet utgravingen. Eierne av gården på hvis grunn ruinen ligger, stilte seg med en gang velvillig, og ruinen som nå er gravet fram, vil bli konserveret for ettertiden.

Kirkens plan kom klart for dagen ved utgravingen. Den har bare bestått av et eneste rom, ca. 10,7 x 6,5 meter, uten eget atskilt kor som ellers var det vanlige i middelalderen. Mikaelalteret har stått inntil østveggen, og inngangen har vært i vest. Nordmuren sto i nesten en meters høyde. Av de andre murene var mindre igjen. På østsiden mest bare fundamentene. Brente trerester i grunnen vitnet klart om brannen som hadde ødelagt det gamle gudshus. Like foran alteret fant man en sammensmeltet liten rest av en av kirkeklokkene. Noe sølv var smeltet sammen med den. Det ser ut til at noe av altersølvvet på en eller annen måte har blitt liggende sammen med denne biten av klokken i ildmørjen.

Så får en bare håpe at disse kirkelevningene på Asak fortsatt vil beholde en verdig plass i bygdas bevissthet, og at stedet vil bli et minne om forfedrene, deres gudsfrykt og arbeide. Et sted hvor vi kan stanse opp litt, kanskje kaste et blick tilbake med en stille takk til de som gikk før oss og ryddet veien.

Roar Hauglid

Kirkestedet på Asak i Skedsmo

Av Edgar A. Løchen

Asak og Aakrene var for flere hundre år tilbake et eget sogn med kirken på Asak som Guds hus. Det var nok ei kirke til ved Borgen i Fet, om ikke flere, men Gudleifs Asaka-kirken, som den hette, var hovedkirken og lå omtrent midt i sognet.

Den hadde en vakker beliggenhet der oppe på høyden. Når en idag står og ser utover bygdene, er det et praktfullt landskap med vekslende terreng som møter øyet. For det første Øyeren som ligger der som et stort «innhav» med bygdene Fet, Enebakk, Rælingen, Lillestrøm og Skedsmo omkring, foruten en del av Frogner som en kan se i nord.

Kirkeruinene kan en den dag i dag se på eiendommen til Oskar Asak, ca. 50 m fra veien, rett øst for gården vestre Asak. Ikke langt fra kirken og på eiendommen til vestre Asak sto det også et munkehospits. Om dette har tilhørt kirken er uvisst, men det har vært i bruk av pilegrimmer på deres turer fram og tilbake til Nidaros. At pilegrimmene har nyttet denne gamle ferdselsveien, er helt sikkert. De har kommet Øyeren oppover og fortsatt et stykke på Leirelva. Fra det gamle elveleie, som en kan se merker etter, gikk det en ekeallé opp til munkehospitset. Denne veien var omlag tre meter bred. De siste restene av stubbene ble fjernet for ca. 100 år siden.

Kirkeruinene

Kirken hette Gudleifs Asaka for å skille den fra Asak kirke i Sørums, hvor det sto ei slik kirke. Ingrida Asak. Navnene viser antagelig til stifterne, og det fortelles at de var i nært slektskap med hverandre. Noen som jeg har talt med, mener at de endog var søsken, men et slikt slektskapsforhold så langt tilbake i tiden er umulig å bestemme når en ikke har noen skrevne dokumenter å holde seg til. De har i hvertfall begge hatt sans for Guds rike og har villet vise Gud sin

takknemlighet for hva han har betydd for dem. De har tenkt på sin sjels frelse og salighet, og den religiøse trangen hos dem har gitt seg utslag i byggingen av disse kirkene som de lot reise på eiendommene sine.

De to østre Asakgårdene har engang vært en og samme gård. Da kirken i dag ligger på eiendommen til den nordligste av disse to gårdene, og når det står i biskop Eysteins jordebok at Gudleifs Asaka-kirke var oppkalt etter gården den sto på, og at denne var prestegården, vil det si at begge de nåværende (østre) Asak-gårdene har vært en del av prestegården. Hvorfor det ikke har vært hele prestegården, skal vi høre om senere, når vi nevner hva de forskjellige gårdene i sognet måtte yte til kirken.

Nordre del av vestveggen og nordveggen

Eysteins jordebok

Når vi ser i biskop Eysteins jordebok, lyder overskriften til avsnittet om Gudleifs Asaka-kirken slik: *Saneti Michaelies iijjo Kalendas Februarij.*

Etter den nåværende tidsregning vil datoen si det samme som 29. januar. Dette er ikke St. Michals helgendag. Datoen er da kanskje dagen som kirken ble innviet. Årstallet er ikke nevnt i denne beskrivelsen, og det finnes dessverre ikke noen sikker tidsangivelse for når kirken ble bygd. Heller ikke er det kjent når det ble slutt med å forkynne Guds ord der. Sikkert er det at den har vært til fra slutten av det 14. århundre (1393), og biskop Jens Nilsson omtaler kirken på Asak som et øde kapell i 1598. Altså har den vært i bruk omkring 200 år. Når biskop Jens Nilsson omtaler den som et øde kapell, vil det si at den var ødelagt. For på folkemunne heter det at den brente ned på grunn av «lynild», og det skjedde i det 17. århundre. At kirken kan ha vært nyttet både før og etter disse tidsangivelser, er mye mulig, men noe sikkert kan ikke sies.

Når vi ser på selve kirkebygningen er det en ting som gjør kirken interessant. Nemlig at den ikke har noe kor. Bare en kirke til i Norge er av samme slaget, og det er Bønsnes kirke på Ringerike. Ved hjelp av denne og de utgravninger som er blitt gjort under ledelse av bygningskonsulent Enger, Riksantikvariatet, har man kunnet rekonstruere kirkebygningen slik den sannsynligvis har sett ut.

Kirkens grunnplan er i hovedtrekkene tydelig. Innvendig er den 10,7 m lang og 6,5 m bred. Planen har en parallelogram form, i det de nordre hjørnene er plassert for langt mot øst. Murtykkelsen er 1,20 m til 1,25 m og er murt som kistemur av bruddstein og kalk på store rullesteinsfundamenter i rein leire. Mot øst er bare fundamentene bevart. I søndre vegg står det vesentligste av nederste skift i innvendig vismur. Det er her delvis rester av kjernen. Nordveggen og nordre del av vestveggen (se foto) er bevart i opptil 2 skifts høyde, men av vestveggens søndre del er det bare et skift igjen av innvendig vismur.

Alteret

Ved østveggen er det rester av et murt alter som er ca. 1,5 m X 1 m. Det er plasert noe syd for rommets midtakse og bygget på store flate heller som må ha ligget i gulvhøyde, og fundamentet består av rullesteiner. Syd for alteret er det også en helle i samme høyde som de andre, og muligens rester av hellelaget gulv. Av alteret er vestsiden med bakmur bevart ca. 20 cm høy.

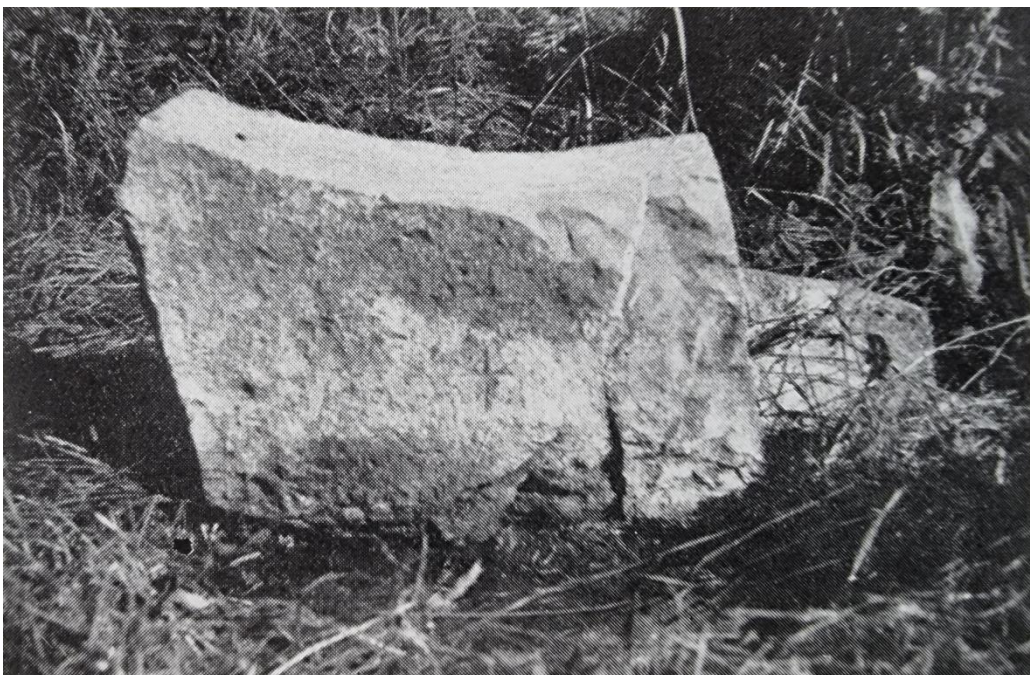

Bilde fra inngangsdøra mot vest

Kirken har hatt dør midt på vestveggen og antagelig ei dør på sydsiden samt to vinduer vest for denne inngangsdøra. Over alteret har det kanskje vært et vindu. På nordsiden har det ikke vært noen vinduer i det hele tatt, fordi folk den gangen var ikke så lite overtroiske, og de mente at de onde åndene kom nord fra. Døra som vender mot vest, har vært 1,48 m bred, og åpningens nordre side er murt noe skrå for å gi plass til døra, som har slått inn mot den.

Terskelen er bevart omtrent midt i muren og på den nordre delen er det ennå merke av anslaget. Utvendig er nordre dørside bevart i ca. 35 cm høyde, men søndre side er borte. Åpningen har vært omrammet av kalksteiner og det er funnet tre av de innvendige buesteinene som har vært over døra. På folkemunne sies det at det har vært to dører. Låsene samt nøklene til disse dørene er bevart og er i bruk den dag i dag på vestre Asak og den sydligste av østre Asak-gårdene.

En av buesteinene

Kirken er blitt ødelagt av brann, og de gjenstående rester av veggene er meget skadet av heten. Et tykt lag av aske, sot og trekull, dekket hele rommet. Det ble blant annet funnet forkullede rester av 2" tykke bord både ved syd og nordveggen. Omtrent 2,5 m fra østveggen ble det funnet en del av toppstykket på kirkeklokka. Den er under brannen falt ned sammen med en sølvgjenstand som er smeltet og har festet seg til klokkestykket.

På grunnlag av disse funnene kan en slutte seg til forskjellige detaljer. Taket har sannsynligvis vært bygd av trematerialer og har hatt klokkeårn. Dette må ha stått på midten, fordi delen av klokka lå nesten ved alteret. I den vesle biten som er funnet, kan en finne fester som viser hvordan den har blitt hengt opp, og vi kan danne oss et klart bilde hvorledes den har sett ut.

Som i andre slike steinkirker har det nok vært lite inventar. Over alteret har det nok sikkert vært en skulptur eller et maleri av St. Michael, og for menigheten har det kanskje vært noen kneleskamler, men det er lite sannsynlig, da dette var før reformasjonen. Dessuten var det messen som var det viktigste før reformasjonen, og folk kom og gikk mer som de ville.

Det har også vært en gravplass som har tilhørt Gudleifs Asaka-kirken. Denne har ligget på nordsiden, og det er funnet ting som tyder på at den har vært i bruk.

Funn ved Skedsmo kirke

På Skedsmo kirkegård står det et jernkors som engang har stått på Asak kirkegård. Det bærer på den ene siden innskriften: «Her Nils Pedersen, Guds ord tiener til Trøgstad, med sin kjære hustru Berte Nilsdatter.» På den andre siden, kan en blant en del som er uleselig på grunn av rust lese: «Med sin kjære Fader Peder Christoffersen og moder S .... Maren Nilsdatter.» Videre følger en anmodning om å holde fedrenes gravsted i ære. På den ene tverrbjelkens spiss kan en tydelig lese årstallet 1654. Støtten synes altså å ha blitt reist av en prest til Trøgstad i Østfold, over hans foreldre.

I våpenhuset og i kirkemuren ved Skedsmo kirke er det deler av en gravstein som viser tilbake på Michel Christensen. Han var fogd på gården østre Asak og hadde fått i oppdrag å holde kirkegården på Asak i god stand. Han reiste her en gravstein over sin datter. Senere har den blitt brukt som byggemateriale for Skedsmo kirke. Steinen er vakkert utsmykket og har følgende inskripsjon: «Sad Fovged ofver Foelag Leen. End ogsaa Nedre Rommerige 1628 Bleff os vor 1 barn Maren i Tidige 3 tianua 1630 Af Gud greved som efter meg t 3 octobris 1630. Rygtis herfra til Himerig 18 octobris Det ævig vi som hermed Taare tog avscheid samlis Glædens Skare.»

Like ved kirkemuren er det funnet hodeskaller, men det ser ut som om disse har vært tatt opp og gravd ned igjen ved kirkemuren. I 1925 fant Oskar Asak et helt menneskeskjelett ca. 5 m vest for hovedinngangen. Erik Asak (daværende eier av gården Vestre Asak) fant omkring 1910 ei stridsøks ca. 50 m nord for kirken, og det er høyst sannsynlig at den har blitt lagt med sin eier i graven.

Mektig mann. Gudleif, som bygde denne kirken, måtte ha vært en mektig mann som kunne bygge en kirke på sin gård, og som likeledes kunne bestemme at hver gård i Skedsmo og omkringliggende bygder skulle yte til kirkens vedlikehold. I biskop Eysteins jordebok finner vi fortegnelse over det jordgods som tilhørte Gudleifs Asaka-kirken. Først det gods som presten skulle ha å leve av: Gudleifs egen Asak gård var som før nevnt prestegård.

Fremdeles av Opsal (1) markebol, av Kjeller (?) 1/2 markebol, av Gislerud 1/2 markebol, av Kirkerud 1/2 spann smør, av Sandrud 1 1/2 ousbol, av Ænglerud 1/2 ørtugsbol, av Åsgård 1/2 øres bol, av Kopperud 1 spann smør og 2 øres bol, av Hauglid (1) øres bol, i mellom Asak 2 øres bol, av den sydlige garden på nordre Asak 1/2 øres bol, i det sydligste Asak av den Vestre gård 1/2 fjerding halvsoldkol likeledes gav Halvard Delper (eller Delp) 1/2 otteøres bol i den sydlige del av den østre gården. Likeså 1/2 fjerding tiende av sognene.

Fortegnelsen over det gods kirken skulle ha til vedlikehold: I den nordre gård på Asak 1 halvsoldsbol og 7 øres penebol, av Opsal (1) markebol, av Kjeller (?) 1/2 markebol, av Gislerud 1/2 markebol, av Hauglid 1/2 øres bol, av den sydligste gård på nordre Asak 2 ørtugsbol, av den annen del 1/2 øresbol, av mellom Asak 9 ørtugsbol, av Sandrud 11 /2 øresbol, i Skjelderlosrud 2 ørtugsbol, av Brandrud 1/2 femøres bol, av Kopperud 1 spann smør og 2 øres bol, av Åsgård 1/2 øresbol, av Ænglerud 1 ørtugsbol i det sydligste Asak av den vestre gård 1/2 fire øresbol, i den sydlige del av den østre gård gav Halvard Delper 1/2 ottiøres bol.

Ordforklaringer. Til lettere å forstå dette er det noen ordforklaringer:

Bol her er jord av en viss størrelse, som gir et visst beløp i leie.

Mark, flere merker = 8 aurar = 24 ørtugar.

Eyrir, fl. av aurar = øre som vektenhet eller som penge- eller myntenhet = 1 mork = 3 ørtugar.

Ørtug, ærlog = tredjedelen av eyrir såvel i vekt som i penge.

Sold, mål for kornvarer = 1/2 skippund = 6 mælar.

I lensregnskapet for 1557–58 nevnes «Hr. Gudbrand på Asak». Han er den eneste prest som man kjenner til. Rygh gjetter på at han var en «entlediget» prest, men det er lite sannsynlig da det dengangen ikke var så god råd på prester. Det er tenkelig at han kanskje har vært kapellan. I lensregnskapet er også en kar ved navn Oluf Leirsund nevnt. Han har måttet betale 2 daler til staten, fordi han hadde tilføyet presten en «blodvide» (et blodig sår).

Da det ikke er flere prester som er nevnt, kan det tenkes at Gudleifs Asaka-kirken på slutten var annekskirke til Skedsmo kirke.

Etter at Gudleif Asaka-kirken brant, led den, som vi tidligere har hørt, samme skjebne som mange andre av de norske kirkene. Folk den gangen var ikke redd for å ta byggematerialene fra kirkene til sine egne hus, og det er nok ikke bare Skedsmo kirke som gjemmer levninger av kirken på Asak.

Sommeren 1954 ble kirkeveggene bygd opp, slik at folk tydelig kan se alle veggene, og det er et vakkert minne om de for lengst svunne slekter og hva de har gjort for kristendommen.

Edgar A. Løchen